

УДК 378.126

В. В. ШКОНДА

А. В. КАЛЬЯНОВ

Донецький інститут МАУП

ФОРМИ, МЕТОДИ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ ДОКТОРАНТІВ ФІЛОСОФІЇ (PhD)

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 4(35), с. 200–208

Здійснено експертну оцінку складових навчання докторантів філософії (PhD), виокремлено форми, методи та шляхи підвищення ефективності їх підготовки.

В умовах приєднання України до Болонського процесу особливу актуальність для суспільства відіграють наука та освіта. Їх високий рівень сприяє більшій сприйнятливості і дієвості соціально-економічних реформ, формуванню інноваційно-активної особистості, створює умови для прогресивної індивідуальної активності людини в суспільстві. У нових соціально-економічних умовах наука набуває високий статус, оскільки саме вона сприятиме ефективному переходу до інформаційного суспільства й формування пріоритетів розвитку держави.

Українська держава намагається підтримувати розвиток багатоступеневої системи освіти, зростання інтелектуального потенціалу суспільства. Відповідно до Болонської Декларації передбачено перехід на трициклову вищу освіту з присвоєнням наукового ступеня доктора філософії (PhD) після завершення третього циклу. Причому реформування

двох наукових ступенів кандидата і доктора наук в один — доктора PhD може бути достатньо складним з точки зору його сприйняття академічною спільнотою [1].

З-поміж складових європейських стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якісної підготовки докторантів філософії належне місце займає технологія науково-дослідної роботи, яка дасть змогу створити відповідну дослідницьку атмосферу, умови для самовдосконалення і саморозвитку особистості докторантів, оскільки від безпосередніх умов залежить якість результатів їхньої наукової діяльності.

Входження України до європейського співтовариства визначає посилення забезпечення підготовки наукової еліти, яка здатна поліпшити на інноваційних засадах розвиток галузей економіки та соціальної сфери, підвищити рівень життя та підняти показник рейтингу індексу людського розвитку держави.

Аналіз літератури свідчить, що питанням розвитку науки та новим підходам щодо навчання і підготовки докторантів філософії (PhD) в рамках трициклової моделі вищої освіти відповідно до Болонської декларації присвячена лише незначна кількість наукових праць [1–3].

У рамках Болонського процесу необхідно здійснити перехід до присудження наукового ступеня доктора філософії (PhD). Відтак багато хто сприймає запровадження європейської системи атестації науковців хіба що не як панацею. Але помилкою було б вважати, що цим єдиним для всієї постболонської Європи ступенем доктора філософії у кожній з європейських країн усе й обмежується. Є британська система, яка справді передбачає один ступінь, хоча зараз запроваджується і другий — *doctor of science*. Є французька система, яка передбачає також вищий щодо PhD ступінь, який дуже важко здобути, — *grande docteur*. Якщо в Бельгії PhD — це шість років підготовки (проти трьох — у Великій Британії), то *grande docteur* — це майже 20 років наукової праці. Є німецька система, яка прийнята і в сусідній Польщі, де є доктор філософії і вищий щодо нього доктор-габілітат [3].

В окремих наукових роботах розглядаються лише загальні питання, які присвячені ролі науки, взаємозв'язку освіти й науки, напрямам і підходам щодо підготовки науковців з урахуванням економіки знань та особливостей розвитку інформаційного суспільства в Україні [4; 5; 7]. Проте не здійснена кількісно-якісна оцінка складових підготовки докторантів філософії (PhD), не виокремлені знання та навички, формування яких потрібне протягом навчання в докторантурі, не визначені конкретні вимоги до керівника докторантів та його роль у їхній підготовці, не обґрунтовані пріоритетні напрями самовдосконалення докторанта як творчої особистості та шляхи підвищення ефективності підготовки докторантів філософії.

З'ясуємо форми, методи та шляхи підвищення ефективності підготовки докторантів філософії (PhD). Об'єкт дослідження — підготовка докторантів філософії (PhD), предмет дослідження — складові навчання та

підготовки докторантів філософії у рамках трициклової вищої освіти.

Основна гіпотеза полягала в припущенні існування залежності ефективності підготовки докторантів філософії від фахових знань та навичок, вимог до керівника докторантів філософії та його ролі в їх підготовці, пріоритетних напрямів самовдосконалення докторанта як творчої особистості.

При виконанні дослідження вирішувалися такі наукові завдання:

- аналіз сучасної літератури з проблематики, що розглядається;
- розробка карти експертної оцінки складових навчання і підготовки докторантів філософії;
- відбір експертів та проведення експертних досліджень складових навчання і підготовки докторантів філософії;
- математико-статистична обробка результатів експертних досліджень;
- встановлення форм, методів та шляхів підвищення ефективності підготовки докторантів філософії (PhD);
- визначення перспектив подальших наукових досліджень проблематики якісної підготовки докторантів філософії в різних галузях знань.

Методологічну й теоретичну базу досліджень склали структурні компоненти особистості докторантів філософії та їх керівників, напрями самовдосконалення докторанта як творчої людини, аксіологічний підхід при дослідженні складових навчання і підготовки докторантів філософії, кваліметричні засади їх оцінювання з використанням методу експертних оцінок [1–4; 7].

Щодо методів дослідження. З метою вдосконалення та підвищення ефективності підготовки докторантів філософії у рамках трициклової вищої освіти розроблена карта експертної оцінки її складових, яка включала шість основних питань стосовно потрібних для докторанта знань та навичок протягом навчання в докторантурі, вимог, що висуваються до його керівника, та визначення ролі наукового керівництва щодо способу мислення докторанта філософії, виокремлення напрямів його самовдосконалення як творчої

особистості та шляхів підвищення ефективності підготовки. Карта експертної оцінки містила 77 одиничних варіантів відповідей та передбачала поруч з обраними відповідями визначення їх значущості за принципом: 1 бал – найменша значущість, 10 балів – найвища значущість. Отже, за кожною відповіддю визначалися її вагомість, їх кількісне значення та розраховувався інтегральний показник оцінки складових навчання й підготовки докторантів філософії за формулою:

$$I_n = V_v \cdot K_v,$$

де I_n – інтегральний показник, відносні одиниці; V_v – вагомість у балах; K_v – кількісне значення обраних експертами відповідей.

У дослідженнях брав участь 21 експерт, у тому числі 4 доктори наук, професори, 6 кандидатів наук, доцентів, 11 старших викладачів і викладачів. За гендерною характеристикою було 7 експертів – чоловіків та 14 – жінок. Середній вік експертів становив $41,4 \pm 3,6$ року, загальний стаж – $20,4 \pm 2,3$ року, науково-педагогічний – $10,5 \pm 1,6$ року.

Експертне дослідження здійснювалось у 2011 р. Опрацювання отриманих результатів проводилося за допомогою пакета багатомірних програм спеціального призначення – Statistica (версія 6).

Наукова новизна дослідження полягає у встановленні інтегральних кількісно-якісних показників, що характеризують знання та навички, формування яких потрібно протягом навчання в докторантурі, виокремленні вимог до керівника докторантів філософії та визначенні ролі в підготовці докторанта, напрямів його самовдосконалення як творчої особистості, встановленні шляхів підвищення ефективності підготовки докторантів філософії (PhD).

Практика підготовки докторантів філософії свідчить про особливе значення системних знань та навичок, які потрібні для розв'язання найскладніших теоретико-методичних проблем під час роботи над докторською дисертацією, формування цілеспрямованого науково-дослідного мислення, розв'язання прагматичних ситуаційних завдань за фахом у сфері наступної професійної діяльності доктора філософії.

Отримані в процесі дослідження дані вказують, що найважливішими серед знань та навичок, які потрібні докторанту, є знання предметів (модулів) за фахом (інтегральний показник – 1,84), споріднених за спеціальністю дисциплін (1,76), володіння технологіями наукового експерименту (1,10),

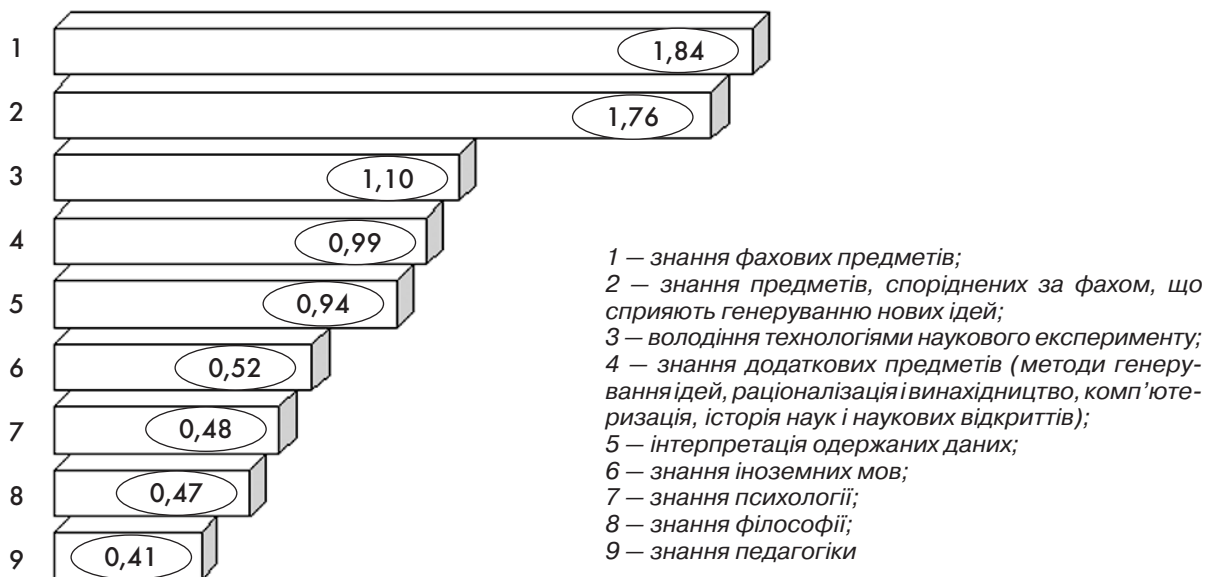

Рис. 1. Знання та навички, що потребують формування протягом навчання у докторантурі – інтегральні показники

знанням додаткових предметів (методи генерування ідей, раціоналізація і винахідництво, комп'ютеризація, філософія та історія науки і наукових відкриттів), інтегральний показник яких становить 0,99 відносних одиниць, а також вміння інтерпретувати отримані результати наукових досліджень з системних позицій (0,94). Найнижчі показники, що характеризують знання та навички, які потрібні докторанту, мають знання педагогіки (0,41), філософії (0,47) та іноземних мов (0,48), які за інтегральними показниками приблизно у 4 рази менші порівняно зі знаннями фахових предметів (рис. 1).

Розглядаючи різноманітні вимоги, які мають висуватися до керівника докторантів філософії, слід зазначити, що вони торкаються не тільки соціально-психологічних, у тому числі особистісних, поведінкових, а й наукових, науково-метричних та інших вимог [1; 2; 5; 6; 8]. За результатами експертних досліджень важливості 11 вимог до керівника докторської дисертації встановлено, що найістотнішими серед них є творча особистість, на користь якої вказують не тільки диплом доктора (кандида-

та) наук, а й здатність генерувати нові наукові ідеї у певній галузі знань (рис. 2).

Інтегральний показник за цією вимогою — найвищий — 1,49 відносних одиниць. Друге місце посідає вимога до керівника докторанта філософії, яка полягає в тому, щоб він був провідним фахівцем у певній галузі науки, чітко орієнтувався у стані сучасних наукових досліджень за темою дисертації як в Україні, так і за кордоном (1,39).

Науковий керівник повинен володіти не тільки теоретико-методичними знаннями, а й мати достатній практичний досвід наукової діяльності у відповідній сфері знань (1,08), підтверджувати творчі досягнення у вигляді вчених звань, підготовки монографій, підручників і навчально-методичних посібників, розробки патентів і винаходів (0,82), мати зарубіжні публікації у сучасних виданнях (0,75), дотримуватися принципу високого рівня вимог до докторантів філософії і належною відповідальністю (0,75).

На думку експертів, низькі рівні вимог до керівника докторантів філософії були характерні щодо володіння інноваційними тех-

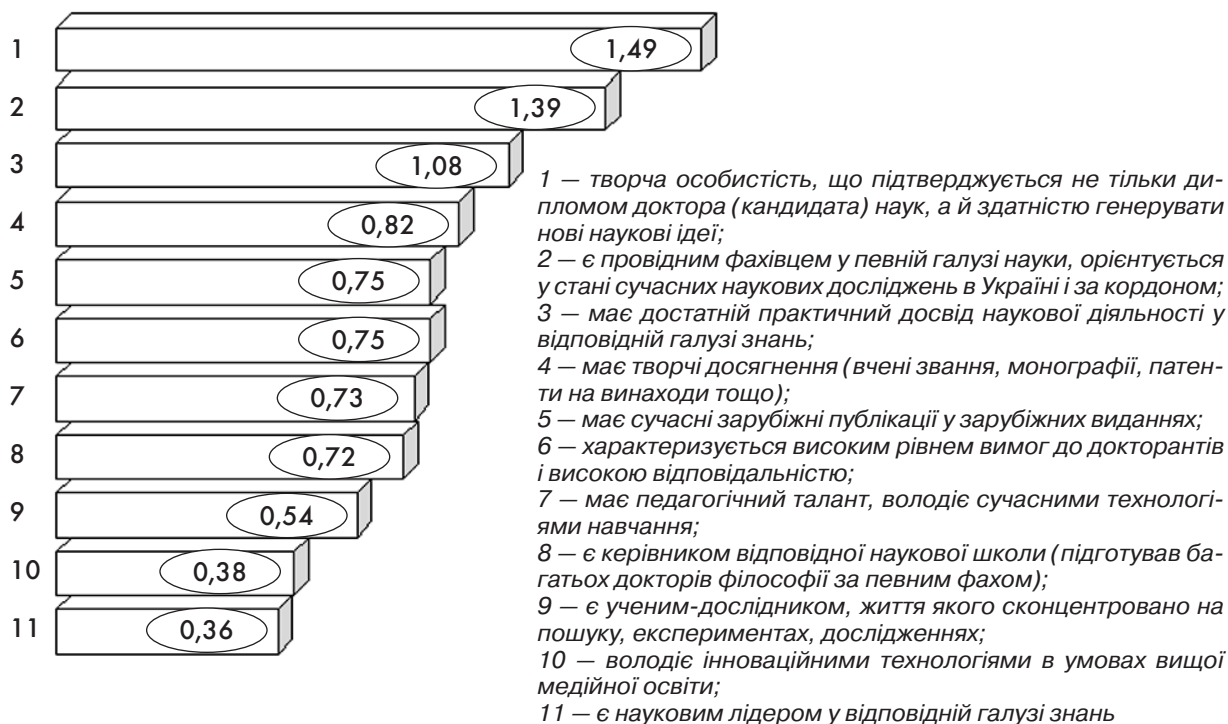

Рис. 2. Вимоги, що висувуються до керівника докторантів філософії, інтегральні показники

нологіями в умовах вищої медійної освіти (0,38) та наявності лідерського потенціалу стосовно наукової діяльності у відповідній галузі знань (0,36). Ці вимоги за інтегральним показником розташувалися на передостанньому й останньому місцях.

Наукове керівництво у підготовці докторантів філософії (PhD) з точки зору процесного та діяльнісного підходів, крім пріоритетних вимог, має передбачати виконання провідних ролей (рис. 3).

Експертні дослідження свідчать, що найважливішою роллю наукового керівника докторської дисертації є поетапне вдосконалення науково-дослідного мислення докторанта, розвиток уміння генерувати нові ідеї (1,41). Наступними важливими ролями в науковому керівництві були: зацікавлення докторанта досліджуваною науковою проблемою, об'єктом і предметом наукових досліджень за фахом (1,30); сприяння формуванню та розвитку фахової і творчої особистості докторанта (1,06); незалежного мислення та здатності до критичного мислення (0,94); поступове ускладнення проблемних питань у процесі

виконання докторської дисертації (0,76). Експерти вважали, що найменшу значущість мали такі ролі наукового керівника: здійснення психолого-педагогічної оцінки досягнень і надбавь роботи докторанта за темою дисертації (0,22), сприяння здійсненню заходів щодо оптимальної мотивації докторанта філософії до наукової діяльності (0,27) та заслуховування інформації докторанта про сучасні вітчизняні та зарубіжні роботи за темою дисертації у відповідних галузях знань (0,28).

Важливою інтегральною психологічною якістю докторанта філософії є формування і розвиток нового способу мислення, яке генерується такими ролями наукового керівника (рис. 4): сприянням виробленню фахового і наукового способів мислення докторанта (2,36), формуванню соціально-психологічних якостей інноваційно-активної особистості, яка здатна до сприйняття нових наукових ідей, подолання існуючих стереотипів і психологічних бар'єрів при впровадженні результатів наукових досліджень (1,75), розвитку здатності до критичного науково-дослідного мислення (1,11), сприянню щодо формуван-

Рис. 3. Роль наукового керівника у підготовці докторантів філософії, інтегральні показники

Рис. 4. Роль наукового консультанта у виробленні нового способу мислення докторанта філософії, інтегральні показники

ня якостей творчої особистості докторанта філософії (1,08), становленню почуття впевненості докторанта у власних силах та наявність оптимізму щодо успішного виконання докторської дисертації (0,97).

Інтегральні показники таких ролей наукового керівника стосовно формування нового

способу мислення докторанта філософії, як підготовка плану усунення вад характеру і розвиток творчої наснаги, а також проведення дискусій на актуальні теми, які пов'язані зі зміною стереотипів свідомості докторанта, становили відповідно 0,57 та 0,75 відносних одиниць і посіли 6-те та 7-ме рангові місця.

Рис. 5. Напрями самовдосконалення докторанта філософії як творчої особистості, інтегральні показники

Успішність та ефективність підготовки докторантів філософії у відповідних галузях знань поряд з ролевими функціями та цілеспрямованістю наукового керівництва докторськими дисертаціями значною мірою залежать від реалізації пріоритетних напрямів самовдосконалення докторанта як творчої особистості (рис. 5).

За результатами експертних досліджень перші п'ять рангових місць посіли такі напрями

ми самовдосконалення докторанта: обов'язковість і дисциплінованість (0,92), формування у себе якостей цілеспрямованості (0,64) і вироблення адекватної власної самооцінки (0,64), розвинене фахове науково-дослідне мислення (0,56), наполегливість особистості докторанта у досягненні мети (0,46).

Серед 23 досліджених напрямів самовдосконалення докторанта філософії як творчої особистості найменші інтегральні показники

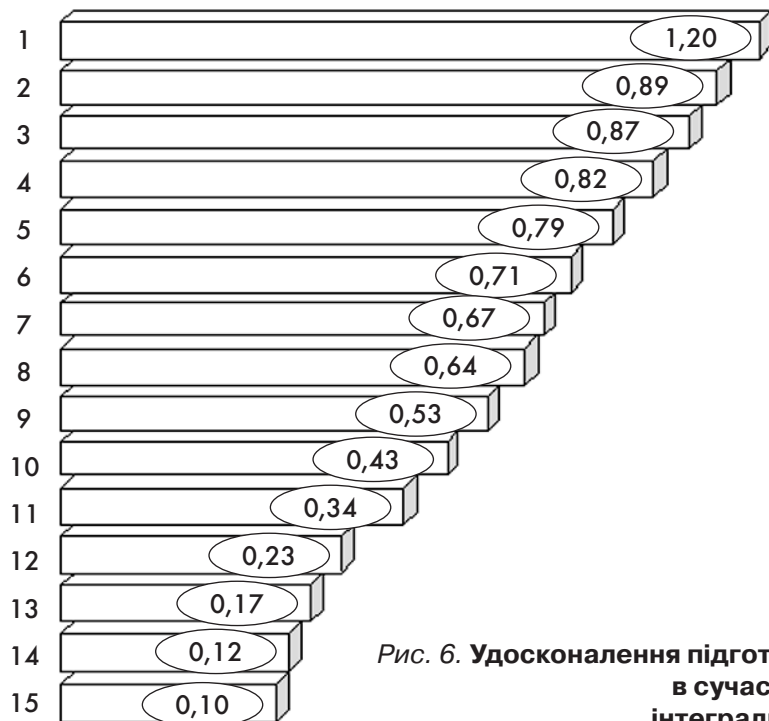

Рис. 6. Удосконалення підготовки докторантів філософії (PhD) в сучасних умовах, інтегральні показники

- 1 — створення науково-дослідної лабораторії для надання необхідної науково-методичної і науково-консультативної допомоги;
- 2 — забезпечення підвищення конкурентоспроможності докторантів філософії шляхом удосконалення їх підготовки з урахуванням існуючих міжнародних вимог та стандартів;
- 3 — розробка практичного посібника для докторантів філософії;
- 4 — розробка дієвої та ефективної системи мотивації та стимулювання підготовки докторів філософії;
- 5 — активізація процесів національної самоідентифікації особистості;
- 6 — розроблення комплексу показників для підбору найбільш талановитих, креативних докторантів з високим інтелектуальним потенціалом;
- 7 — здійснення ретельного відбору наукових керівників докторантів філософії;
- 8 — визнання в Україні статусу докторантів філософії (PhD) з точки зору законодавства й оплати праці докторів філософії;
- 9 — запровадження в практику роботи кафедр проведення "Днів науки";
- 10 — посилення юридичної (правової) компоненти докторських дисертацій, яка сприяє їх обґрунтованості та прикладній значущості;
- 11 — при прийомі до загальної докторантури враховувати духовні орієнтири та цінності докторантів;
- 12 — збільшення періоду навчання в докторантурі до 3-х років;
- 13 — збільшення кількості обов'язкових оприлюднених наукових праць докторантів філософії, у яких містяться основні результати дисертаційного дослідження;
- 14 — спрямування процесу формування особистості докторанта філософії шляхом зниження меншовартісних рис характеру;
- 15 — зменшення періоду навчання в докторантурі до 1 року

за результатами експертних оцінок мали: дотримання акуратності у роботі (0,11), сприяння всебічній поінформованості (0,13) та розвиток доброзичливості (0,14).

На засадах системного підходу була здійснена інтегральна експертна оцінка щодо визначення форм, методів та шляхів підвищення ефективності підготовки докторантів філософії (рис. 6). Серед форм та методів ресурсного забезпечення успішної підготовки докторантів філософії у відповідній галузі знань найвищу оцінку отримало створення науково-дослідної лабораторії (НДЛ) при вищому навчальному закладі (науково-дослідній установі) для надання потрібної науково-методичної і науково-консультативної допомоги (1,20), забезпечення належного рівня конкурентоспроможності докторантів філософії шляхом удосконалення їх підготовки з урахуванням існуючих міжнародних вимог та стандартів (0,89), розробка практичного посібника для докторантів філософії, в якому міститься технологія підготовки докторських дисертацій у певній галузі знань (0,87), визначення дієвої та ефективної системи мотивації та стимулювання їх підготовки в сучасному освітньому і науковому просторі (0,82), активізація процесів національної самоідентифікації особистості через новітні психолого-педагогічні технології (0,79).

Останні місяця за результатами експертних досліджень посіли та вважалися найменш значущими — заходи щодо зменшення періоду навчання в докторантурі до 1 року (0,10), спрямування процесу формування особистості докторанта філософії шляхом зниження менш важливих рис характеру докторанта, зміцнення статусу українця у міжнародному соціокультурному просторі (0,12), збільшення кількості обов'язкових оприлюднених наукових праць докторантів філософії, у яких містяться основні наукові результати дисертаційного дослідження (0,17).

Досвід підготовки та успішного захисту 11-ма докторантами філософії Донецького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом докторських дисертацій у галузі економіки, права і психології протягом трьох останніх років свідчить про необхід-

ність системного врахування, формування та розвитку у докторантів філософії фахових знань та навичок, дотримання вимог до керівника докторських дисертацій та визначення ключових його ролей у підготовці докторантів, реалізації шляхів їх самовдосконалення як творчих особистостей. Найінформативнішим з точки зору експертної їх оцінки є інтегральний показник, який характеризує складові навчання і підготовки докторантів філософії, що враховує вагомість та кількісні значення обраних експертами відповідей у відносних одиницях.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у ґрунтовному науковому дослідженні та цілісному прагматичному втіленні в навчання та підготовку докторантів філософії у різних галузях знань психолого-педагогічних, психогігієнічних та духовно-світоглядних детермінант, що сприятиме формуванню відповідної дослідницької атмосфери, створенню необхідних передумов для самовдосконалення і саморозвитку успішної особистості докторантів філософії (PhD).

Література

1. Чепига М. Нова концепція навчання і виховання докторантів (PhD) // Вища шк. — 2008. — № 7. — С. 9–12.
2. Шконда В. В., Кальянов А. В., Давидов П. Г. Феномен синергетики: наука – общество – образование: Монографія / Под ред. В. В. Шконды. — Донецк: Норд-Прес, 2009. — 156 с.
3. Стріха М. Майбутнє України як майбутнє її науки // Освіта і управління. — 2008. — Т. 11. — № 2–3. — С. 6–10.
4. Білуха М. Т. Основи наукових досліджень: Підручник. — К.: Вища шк., 1997. — 271 с.
5. Рачков Л. А. Науковедение. — М.: Изд-во МГУ, 1974. — 242 с.
6. Одерій Л. П. Кваліметрія вищої освіти: Методологія та інструментарій: Монографія. — К.: МКА, ІЗМН, 1996. — 264 с.
7. Кузнецов И. Н. Подготовка и оформление курсовых, дипломных, реферативных и диссертационных работ: Метод. пособие. — Минск: Харвест, 1999. — 176 с.
8. Селье Г. От мечты к открытию: Как стать ученым: Пер. с англ. / Под общ. ред. М. Н. Кондрашовой и И. С. Хорола; Послесл. М. Г. Ярошевского и И. С. Хорола. — М.: Прогресс, 1987. — 368 с.

Визначено знання та навички, формування яких потрібні протягом навчання в докторантурі, визначені вимоги до керівника докторантів філософії та його роль в їх підготовці, а також пріоритетні напрями самовдосконалення докторанта як творчої особистості та шляхи підвищення ефективності підготовки докторантів філософії (PhD).

Определены знания и навыки, формирование которых необходимо в течение обучения в докторантуре, установлены требования к руководителю докторантов философии и определена его роль в их подготовке, выделены приоритетные направления самосовершенствования докторанта как творческой личности и пути повышения эффективности подготовки докторантов философии (PhD).

Knowledge and skills the formation of which is necessary during doctorate courses are defined, the requirements to the Ph. D. instructor are stated and role in their training is determined, primary trends of the doctorate self-improvement as a creative person and ways of Ph. D. training efficiency increase are singled out.

Надійшла 12 січня 2012 р.